

پدیدار شناسی تعالیم
پیامبران

در منابع اسلامی

www.ketab.ir

تالیف: دکتر اکبر توحید لو

سرشناسه : توحیدلو، اکبر

عنوان و نام پدیدآور: / نویسنده دکتر اکبر توحیدلو. پدیدار شناسی تعلیم پیامبران در منابع اسلامی

مشخصات نشرتهران: مارلیک ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: یازده، ۱۰۱۶ ص

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۸۴-۲۷-۰

یادداشت کتابنامه: ص. ۹۵۱-۹۷۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: احادیث - مأخذ

موضوع : فهرست‌ها -- احادیث

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳/۴ پ. ۱۰۶/۱۰۶

رده بندی دیوبی: ۲۹/ ۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷-۱۶۰۷۲

مسئولیت کامل مطالب مندرج در این کتاب به عهده ی مؤلف کتاب می باشد.

انتشارات مارلیک ۰۹۸۷۵۵۱۶۴

نام کتاب : پدیدار شناسی تعلیم پیامبران در منابع اسلامی

مؤلف : دکتر اکبر توحیدلو

ناشر : انتشارات مارلیک

شمارگان : ۲۰۰ جلد

نوبت چاپ : اول / ۱۳۹۴

بها : ۷۵۰۰۰۰ ریال

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۸۴-۲۷-۰

این اثر مشمول قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ است و هرکس تمام و یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	نه
مقدمه.....	یازده

بخش اول: متن احادیث انبیاء (علیهم السلام)

احادیث منسوب به موسی (ع).....	۳
احادیث منسوب به عیسی (ع).....	۱۸۱
احادیث منسوب به داوود (ع).....	۳۲۳
احادیث منسوب به سلیمان (ع).....	۴۱۵
احادیث منسوب به ابراهیم (ع).....	۴۲۴
احادیث منسوب به آدم (ع).....	۴۸۴
احادیث منسوب به یکی از پیامبران (ع).....	۵۳۱
احادیث منسوب به نوح (ع).....	۵۵۴
احادیث منسوب به یوسف (ع).....	۵۷۷
احادیث منسوب به یعقوب (ع).....	۵۹۰
احادیث منسوب به ایوب (ع).....	۶۰۴
احادیث منسوب به یحیی (ع).....	۶۱۷
احادیث منسوب به خضر (ع).....	۶۳۵

۶۴۴.....	احادیث منسوب به یونس (ع)
۶۶۲.....	احادیث منسوب به دانیال (ع)
۶۷۹.....	احادیث منسوب به یوشع (ع)
۶۸۷.....	احادیث منسوب به ادریس (ع)
۷۰۳.....	احادیث منسوب به عزیر (ع)
۷۰۹.....	احادیث منسوب به حزقیل (ع)
۷۱۶.....	احادیث منسوب به ارمیا (ع)
۷۴۰.....	احادیث منسوب به زکریا (ع)
۷۴۳.....	احادیث منسوب به الیاس (ع)
۷۵۳.....	احادیث منسوب به اسماعیل (ع)
۷۵۵.....	احادیث منسوب به اشعیا (ع)
۷۵۹.....	احادیث منسوب به شعیب (ع)
۷۶۳.....	احادیث منسوب به صالح (ع)
۷۷۳.....	احادیث منسوب به اشمونیل (ع)
۷۷۷.....	احادیث منسوب به ذوالکفل (ع)
۷۸۴.....	احادیث منسوب به طالوت (ع)
۷۸۶.....	احادیث منسوب به هود (ع)
۷۹۰.....	احادیث منسوب به یسع (ع)
۷۹۲.....	احادیث منسوب به جرجیس (ع)
۷۹۷.....	احادیث منسوب به لوط (ع)
۸۰۱.....	احادیث منسوب به هارون (ع)

بخش دوم: تحقیقات حدیثی انبیاء (علیهم السلام)

۸۰۵.....	فصل اول: منشأ احادیث انبیاء در جوامع روایی
۸۰۵.....	کیفیت علم پیامبر (ص) و ائمه به احادیث انبیاء
۸۱۳.....	اسرائیلیات
۸۳۶.....	احادیث نقل شده به تفکیک نام پیامبران
۸۴۳.....	مذهب راوی حدیث

فصل دوم: موضوعات احادیث انبیاء.....	۸۴۵
مقدمه.....	۸۴۵
موضوع‌بندی کلان احادیث.....	۸۴۶
ریز موضوعات احادیث (سطح میانی).....	۸۵۹
موضوع احادیث (سطح خرد).....	۸۶۰
مقایسه‌ی «موضوع کلان» احادیث به تفکیک مذهب راوی حدیث.....	۸۶۴
فصل سوم: ارزیابی سند احادیث.....	۸۶۷
مقدمه.....	۸۶۷
وثاقت سند حدیث.....	۸۷۰
مقایسه وثاقت سند احادیث به تفکیک مذهب راوی حدیث.....	۸۷۱
مقایسه موضوع کلان احادیث به تفکیک وثاقت سند حدیث.....	۸۷۳
مقایسه نوع حدیث به تفکیک وثاقت سند حدیث.....	
نوع حدیث به لحاظ سند.....	۸۷۷
طبقه‌بندی راوی حدیث.....	۸۸۷
دسته‌بندی روایات به تفکیک نام معصوم.....	۸۸۸
مقایسه پیامبران دارای بیشتر از ۵۰ حدیث.....	۸۸۹
وثاقت راویان شیعه.....	۸۹۱
راویان اهل سنت.....	۹۰۹
فصل چهارم: ارزیابی متون احادیث.....	۹۲۱
مقدمه.....	۹۲۱
صحت متن حدیث.....	۹۳۱
مقایسه صحت متن احادیث به تفکیک مذهب راوی حدیث.....	۹۳۶
مقایسه وثاقت سند احادیث به تفکیک صحت متن.....	۹۳۸
مقایسه موضوع‌بندی کلان احادیث به تفکیک صحت متن حدیث.....	۹۳۹
مقایسه نوع حدیث به تفکیک صحت متن حدیث.....	۹۴۰
مقایسه پیامبران دارای بیشتر از ۵۰ حدیث به تفکیک صحت متن حدیث.....	۹۴۱
نتایج تحقیق.....	۹۴۳

۹۵۱	 فهرست منابع
۹۷۳	 فهرست مقالات

www.ketab.ir

نقش اصلی دین، هدایت انسان به سعادت‌مندی در دنیا و آخرت، با اعتقاد به توحید خداوندی است. این امر در تعالیم و گفتار پیامبران (علیهم‌السلام) مورد عنایت ویژه است و همه آن‌ها، مردم را به یک دین دعوت کرده‌اند و اصول مکتب آنان یکسان است و تفاوت ایشان در شریعت و مسائل فرعی است که با توجه به زمان و مکان و خصوصیات مردم متفاوت است و همه تلاش آن‌ها، هدایت مردم به همین هدف و مقصود است. این امر در قرآن مجید نیز به صراحت مورد تأکید است.

برنامه انبیای الهی را در منابع دینی آن‌ها، خصوصاً کتب عهدین و نیز در قرآن و حدیث می‌توان به دست آورد. بررسی و شناخت این امر در حدیث که دومین منبع اسلام پس از قرآن کریم است، رسالت مشترک ادیان الهی و هم‌سازی و هم‌سویی دین مبین اسلام را با سایر ادیان آسمانی روشن می‌سازد.

در منابع حدیثی اسلام هزار و پنجاه و سه روایت از سی و چهار پیامبر نقل شده است. بیشترین روایات از قول دو پیامبر اولوالعزم حضرت موسی و عیسی (علیهما‌السلام) و کمترین روایت از حضرت لوط (ع) و هارون (علیهما‌السلام) است. سند بیشتر این روایات در شیعه به امام صادق و سپس امام باقر (علیهما‌السلام) و در اهل سنت به تابعین و سپس صحابه می‌رسد. موضوع روایات غالباً مباحث اعتقادی است و اخلاق و رفتار مؤمن و عبادات و احکام در مراتب بعد قرار دارد. متن و محتوای بیشتر روایات با قرآن مجید و

نیز دیگر روایات صحیح سازگاری دارد و از صحت برخوردار است هر چند سند آنها با ضعف و ارسال مواجه است.

www.ketab.ir

مقدمه

حقیقت تعالیم انبیا یکی است و تفاوت میان آنها جزئی و به شرایط و مقتضیات زمان و مکان مربوط است. از این رو در اعتقادات و باورهای دینی میان ادیان و شرایع الهی اختلافی نیست. تنها در بررسی احکام و تکالیف شرعی تفاوت‌هایی وجود دارد. بنابراین آیین نوح، ابراهیم، موسی و عیسی (علیهم‌السلام) همه بر حق است و بین آموزه‌های آنها ناسازگاری وجود ندارد. بر این اساس، اشتراک ادیان به جهت اشتراک در منبع صدور آنهاست و تعدد و تکرار آنها ناشی از تعدد انبیائی است که خداوند در اعصار مختلف مبعوث کرده است. بنابراین، نوعی وحدت در عین کثرت و یگانگی در عین تنوع وجود دارد، بر همین اساس، همه ادیان الهی، تجلیات و مظاهر وحدت حقه دینی، که همان اسلام و تسلیم در برابر خداوند است، هستند.

دین اسلام در طول تاریخ و در زمانهای مختلف با جلوه‌های متنوعی (شرایع) ظهور یافته است و آخرین و کاملترین جلوه آن با ظهور حضرت محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله) پیامبر خاتم به بشر ابلاغ گردید و مردم به اطاعت از آن فراخوانده شدند، بنابراین ایمان به اسلام ایمان به همه انبیاء و شرایع الهی است.

کتابهای آسمانی که در گذشته نازل شده است، مانند تورات و انجیل، برای هدایت انسانها و معنا بخشیدن به زندگی انسانها نازل شده است و در این معنی، هیچ اختلافی با

یکدیگر نداشته‌اند و دین‌پردازها، معلول هواپرستیهای اربابان حرفه‌ای آن مکاتب و ادیان بوده است که برای اشباع خودکامگی خود، مزاحم روشنایی فطرت و وجدان بشری شده و با علم و بینش به مخالفت برخاستند.^۱

اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین به برنامه و هدف سایر ادیان آسمانی و پیامبران آن‌ها توجه ویژه دارد. این امر هم در قرآن مجید و هم در حدیث شریف قابل مشاهده است.

خداوند متعال، برای هدایت بشر و تأمین سعادت آن در دنیا و آخرت، پیامبرانی را به رسالت برانگیخت، برخی از ایشان دارای دین و شریعت و برخی دیگر مروج دسته اول بوده‌اند. دین و شریعت و برنامه هدایتی پیامبران به اقتضای زمان و مکان و مخاطبان متفاوت است. دین اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین الهی هم اصول ادیان الهی را در بر دارد و هم برنامه و تعلیم انبیاء(ع) را مورد توجه قرار داده است.

ادیان روندی تکمیلی و رویه رشد داشته و به مرور زمان رو به کمال نهاده‌اند و آن دینی که آدم(ع) به بشر عرضه نموده با دینی که توسط پیامبر خاتم(ع) عرضه شده است تفاوت‌هایی دارد. احکام و عبادات متناسب با مقتضات زمان قابل تغییر هستند. چنانچه به ادیان پیش از اسلام بازگشته و نگاهی داشته باشیم خواهیم دید که احکام عملی ایشان تفاوت‌هایی با احکام عملی دین اسلام دارند، هرچند اصل حکم در این ادیان موجود است. با بررسی اجمالی می‌توان دریافت که هر حوزه اعتقادات و رفتار و کردار اخلاقی مؤمنان نیز چندان تفاوتی بین ادیان نیست، زیرا شارع از آدم(ع) تا خاتم(ع) خدای تعالی است و نباید در تشریع اصول دین و دستورات اخلاقی تفاوت‌چندانی بین ادیان وجود داشته باشد. در این میان برخی از سنت‌های قولی و فعلی و اعتقادی پیامبران پیشین در معارف و احکام اسلام وارد شده است. این سنت‌ها گاه از زبان معصومان و گاه از زبان راویان بدون استناد به معصومان(ع) نقل شده است. بررسی آن‌ها می‌تواند درک و شناخت روشنی از عقاید احکام و افکار و رفتار عملی پیامبران پیشین را برای ما روشن کند و تا حدی با چارچوب فکری و عقیدتی ایشان آشنا شویم.

بخشی از این روایات به بیان معارف و احکام انبیاء(علیهم‌السلام) اختصاص یافته است. گردآوری، تحقیق صحت و اعتبار متنی و سندی و دسته‌بندی این روایات تحت

۱. جعفری، نماد حیات معقول، ۱۰۹؛ ر.ک: مطهری، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی، ۴۷-۴۹.

موضوعات مختلف لازم و ضروری است و تاکنون در این موضوع اثری جامع تدوین نشده است. انجام این تحقیق از آن رو لازم است که به شناخت بهتر نقاط مشترک تعالیم اسلامی و تعالیم سایر پیامبران می‌انجامد. گردآوری و دسته‌بندی این روایات کمک می‌کند که نقاط مشترک تعالیم پیامبران روشن شود.

از سوی دیگر مطالعات ادیبانی در جوامع رشد کرده است و یکی از اهداف این گونه مطالعات تقریب بین ادیان و مذاهب به یکدیگر است. استخراج و معرفی گفتار و رفتار پیامبران در منابع اسلام یکی از بهترین منابع برای تقویت و تحکیم رابطه دین‌داران است. چه‌بسا روایاتی از شخصیت و گفتار پیامبران از طریق وحی در اسلام بیان شده باشد که پیروان آن ادیان هم از آن بی‌اطلاع باشند و این احادیث بهترین منبع برای اطلاع ایشان باشد.

در واقع مسئله اصلی آن است که با نگاهی به روایات موجود در منابع حدیثی مشاهده می‌شود که به نقل از پیامبران پیشین روایاتی وجود دارد و فریقین این روایات را با سندهای گوناگون در شیعه و اهل سنت نقل کرده‌اند. استخراج و شناسایی این روایات و بررسی متنی و سندی این احادیث و روشن نمودن این که تمرکز این احادیث در چه دوره‌ها و طبقه‌هایی است و ابتدای سند این احادیث به کدام راویان منتهی می‌شود و کدام طبقه از راویان بیشتر به نقل این احادیث پرداخته‌اند و علت اینکه برخی از طبقه‌ها بیشتر از سایر طبقه‌های حدیثی این مقولات را بیان کرده‌اند چیست؟ آیا مسائل اجتماعی و سیاسی و انگیزه‌های مذهبی در آن تأثیر دارد یا خیر؟ اهل کتاب چه تأثیری در ورود این مطالب به جهان اسلام دارند و چه میزان از این احادیث توسط ایشان وارد جهان اسلام شده است، چه میزان از این روایات با واقعیت هم‌خوانی دارد چه سطحی از این روایات به لحاظ متنی و سندی دارای صحت و اعتبار و چه سطحی از آنها ضعیف است؟ و چه مقدار از این روایات از معصومین (ع) نقل شده و چه مقدار به معصومین (ع) منتهی نمی‌شود؟

مسئله دیگر در مطالعات اسلامی ورود اسرائیلیات به منابع اسلامی است. تعالیم پیامبران بستری برای اهل کتاب فراهم می‌آورد تا با بیان داستان‌های انبیاء (ع) اسرائیلیات را در جهان اسلام ششیوع دهند، با بررسی متنی و سندی روایات منقول و مقایسه آن در

شیعه و سنی می‌توان به این واقعیت دست یافت که موضوع این احادیث چیست و چه میزان از این روایات صحیح و چه میزان غیر صحیح است همچنین یهودیان و مسیحیان مسلمان شده چه نقشی در ورود این احادیث به جهان اسلام ایفا کرده‌اند؟ و آیا خود مستقیماً این احادیث را نقل کرده‌اند و یا به واسطه راویان مسلمان دیگر به نشر آن پرداخته‌اند؟ ائمه (ع) چه نقشی در دفاع از کیان اسلامی و نقل روایات صحیح و اصلاح اعتقادات مسلمین و تفکیک سره از ناسره ایفا کرده‌اند.

اهداف نگارش این کتاب عبارتند از: شناسایی گفتار پیامبران در روایات اسلامی؛ تقریب بین ادیان و مذاهب آسمانی؛ شناخت موضوعات مورد اهتمام پیامبران؛ شناسایی منشأ صدور احادیث انبیا (علیهم‌السلام) در منابع اسلامی.

انجام این تحقیق از آن‌رو ضرورت دارد که با بررسی احادیث رسیده از ائمه معصومین (ع) دیده می‌شود که سخنانی از قول پیامبران پیشین در حوزه‌های مختلف عقیدتی، اخلاقی و احکام عبادی در بین آن‌ها وجود دارد. این احادیث در بسیاری از منابع اسلام نقل شده است و مورد استناد محدثین، علمای علم اخلاق، ادیان و سایر دانشمندان است. این روایات با سندهای صحیح و ضعیف اعم از مقطوع، منقطع، معضل، مرسل و... نقل شده است. متن این احادیث برخی صحیح و برخی دارای شذوذ و علت بوده و ناصحیح است. سند برخی از این روایات به پیامبر و معصومین رسیده است و سند برخی دیگر دارای ارسال و انقطاع است. بررسی این روایات و مقایسه آن با گفتار و رفتاری که از پیامبران پیشین در قرآن و سایر کتب مقدس نقل شده است می‌توان به درستی و صحت آن منقولات دست یافت. از سوی دیگر خود این منقولات به لحاظ متنی و سندی نیاز به بررسی و تحقیق دارد تا روشن شود که این منقولات در چه حوزه‌ها و مقوله‌هایی نقل شده است؟ و به لحاظ اعتبار متنی و سندی چه جایگاهی دارد؟ کاربرد عملی این موضوع می‌تواند به شناخت دوره ورود اسرائیلیات به جهان اسلام و محتوای آن کمک شایانی کند.

هر چند در نگاه اول می‌توان حدس زد که زمینه صدور احادیث انبیا (علیهم‌السلام) در منابع اسلامی وحی و علم لدنی است. احادیث انبیا (علیهم‌السلام) عمدتاً در حوزه عقاید و اخلاق است. بیشتر احادیث انبیا (علیهم‌السلام) در متون اسلامی به لحاظ متنی

به علت موافقت با قرآن و روایات صحیح است. بیشتر احادیث انبیاء (علیهم السلام) در متون اسلامی به لحاظ سندی به علت ارسال و انقطاع سند و ضعف بعضی از راویان ضعیف است. اما با این حال کتاب حاضر در پی پاسخ دادن به این سؤالات است: منشأ و زمینه‌های صدور احادیث انبیاء (علیهم السلام) در منابع اسلامی چیست؟ احادیث انبیاء (علیهم السلام) شامل چه موضوعاتی است؟ وضعیت و اعتبار متون احادیث انبیاء (علیهم السلام) در منابع اسلامی چیست؟ وضعیت و اعتبار سند احادیث انبیاء (علیهم السلام) در منابع اسلامی چیست؟

این کتاب چند فصل دارد. فصل اول کلیات را بیان کرده است؛ فصل دوم منشأ و زمینه صدور احادیث انبیاء (ع) را بیان نموده است؛ فصل سوم بیان‌گر موضوعات احادیث انبیاء (ع) است؛ فصل چهارم بررسی سند و فصل پنجم بررسی متن احادیث انبیاء (ع) و سپس نتایج تحقیق بیان شده است.

احادیث انبیاء (ع) به صورت کامل، با ذکر منابع در ضمیمه ذکر شده است. در پاورقی هر حدیث بررسی‌های انجام شده که مبنای تحقیقات محتوایی و آماری بخش اول است ذکر شده است. علامت‌ها به صورت زیر است: حرف الف بیانگر مذهب راویان حدیث اعم از شیعه و سنی و مشترک است؛ حرف ب: موضوع و ریز موضوع حدیث را مشخص نموده است؛ حرف ج: نوع سند حدیث به لحاظ صحت و ضعف را بیان کرده است؛ حرف د: نام آخرین راوی و نام معصومی است که حدیث از وی نقل شده است (در صورتی که حدیث به معصوم ختم شده باشد)؛ حرف هـ: صحت سند را بیان کرده است؛ و حرف و: صحت متن حدیث را بیان نموده است. به عنوان مثال: الف: اهل سنت؛ ب: اخلاق و رفتار و فکر مؤمن (توبه و استغفار برای آمرزش الهی)؛ ج: مرفوع / مسند؛ د: ابی‌بن کعب / پیامبر (ص)؛ هـ: صحیح؛ و: صحیح

معرفی برخی از مهم‌ترین کتاب‌هایی که این احادیث در آنها بیان شده است در موضوع احادیث انبیاء (علیهم السلام) تا کنون اثر مستقلی گردآوری و تحقیق و تألیف نشده است و در واقع کتاب حاضر اولین پژوهش در نوع خود است. البته بخشی از فصول منابع فریقین به ایسن موضوع اختصاص یافته‌اند، مثل صحیح بخاری و بحارالانوار که